

Лендєл М.А.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

У статті обґрунтовано основні проблеми, напрями та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Основна увага приділена реалізації важелів та інструментів ринкового регулювання та активізації розвитку суб'єктів рекреаційно-туристичного господарювання.

ВСТУП

Характерною рисою трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України, є активізація діяльності підприємств рекреаційно-туристичного комплексу. Дедалі більшого значення набуває науково обґрунтоване формування сприятливого фінансово-економічного, правового і інформаційного середовища з метою стимулювання розвитку туризму, санаторно-курортного лікування і відпочинку в регіонах України.

Особливо актуальним у сучасних умовах є алгоритм розробки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень, удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної галузі як на макро-, так і на мікрорівні. Активізація діяльності підприємств рекреаційно-туристичної сфери повинна ґрунтуватися на розширенні можливостей регіонального управління інвестиційними процесами у зазначеному напрямі та поєднання ефективного державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією.

Проблеми розвитку рекреаційно-туристичної сфери розглядаються у працях В.Євдокименка, Ю.Зінько, В.Кравцова, Х.Роглева, М.Рутинського, В.Федорченка, Л.Черчик та ін. В регіональному зрізі заслуговують на увагу праці науковців В.Мікловди, О.Мілашовської, М.Пітюлича, К.Сочки, Ф.Шандора, в яких відображено проблеми функціонування та розвитку галузі.

Метою дослідження є обґрунтування стратегії освоєння рекреаційного потенціалу, і перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери України, в тому числі Карпатського регіону.

В Україні висвітлені далеко не всі питання стосовно сучасних теоретико-методологічних та прикладних засад активізації діяльності підприємств рекреаційно-туристичного комплексу. Існує потреба у поглибленому науковому дослідженні теоретичних аспектів формування методики організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях, визначенні пріоритетів та окресленні шляхів підвищення ефективності управління комплексним використанням багатого рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз літературних джерел як вітчизняних, так і закордонних авторів у даному напрямі дослідження дає можливість встановити найбільш змістовний та точний понятійний апарат, визначити і обґрунтувати основні етапи методики дослідження ринку рекреаційно-туристичних послуг. У наукових працях туризм розглядається як об'єкт наукового пізнання, який є багатограним явищем суспільного життя і потребує комплексного теоретичного осмислення та наукового дослідження. В теоретичному зрізі рекреацію і туризм трактують як: галузь сучасної національної і регіональної економіки; сферу соціально-економічної політики держави та її регіонів; технологію реалізації рекреаційних потреб і запитів; сферу реалізації прав і потреб громадян на відпочинок, пересування, оздоровлення.

В процесі структурної перебудови економіки України важливим є аналіз взаємодії центральних та місцевих органів державної виконавчої влади щодо організаційного забезпечення управління процесами розвитку рекреаційно-туристичної галузі в країні та її регіонах. Для України, на сучасному етапі ринкових перетворень, необхідність формування конструктивної рекреаційно-туристичної політики набуває дедалі більшої актуальності. В залежності від рівня, на якому вона визначається і реалізується, доцільно виділяти: державну, регіональну політику і політику окремих підприємств рекреаційно-туристичного комплексу. Постає доцільність моделювання туристичної політики на засадах стратегічного планування, що відображається комплексним документом, який включає аналітичну і прогнозну інформацію, систему заходів і проектів, передбачених для виконання державними органами, іншими зацікавленими структурами-учасниками ринку рекреаційно-туристичних послуг. Державна політика щодо розвитку галузі передбачає: створення конкурентоспроможного рекреаційно-туристичного комплексу, який всесторонньо задовольнятиме потреби вітчизняних і закордонних споживачів туристичного продукту, сприятиме розвитку економіки країни шляхом збільшення робочих місць, бюджетних і валютних надходжень, збереження культурної і природної спадщини.

Узагальнення матеріалів наукових досліджень засвідчує, що важелі та інструменти ринкового регулювання та активізації розвитку суб'єктів рекреаційно-туристичного господарювання можна згрупувати за наступними ознаками [1, с.313]:

- державно-адміністративні важелі - це важелі управління ринковою моделлю з елементами державного регулювання розвитку та активізації сфери туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях (складові -наукові дослідження ринку рекреаційно-туристичних послуг, стратегічне планування, охорона рекреаційних ресурсів, підтримка зовнішньоекономічної діяльності, гарантування захисту та безпеки рекреантів і туристів, контроль за якістю послуг, кадрове забезпечення);

- нормативно-правові важелі розробляються і впроваджуються центральними та місцевими органами влади і передбачають загальну організацію і правову регламентацію діяльності, створення сприятливого нормативно-правового поля для всіх суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу;

- фінансово-кредитні важелі спрямовані на створення сприятливого кредитного середовища для розвитку підприємницької діяльності у рекреаційно-туристичній галузі (складові - запровадження системи мікрокредитування, пільгове кредитування суб'єктів рекреаційно-туристичного бізнесу, державне субсидіювання, лізинг, тренінги з фінансово-кредитних питань для працівників галузі);

- податкові важелі - передбачають оптимізацію кількості податків для підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, надання податкових пільг під конкретні проекти, які спрямовані на вирішення регіональних і соціальних проблем, інвестування у рекреаційно-туристичну галузь (до них належать: податкове регулювання, оптимізація кількості і величини податків у рекреаційній діяльності; створення сприятливих умов для залучення інвестицій підприємствами рекреаційно-туристичного комплексу; бюджетне фінансування програм розвитку рекреації і туризму; надання податкових пільг для вирішення проблем соціального туризму);

- соціально-психологічні важелі - передбачають проведення активних пропагандистських кампаній як для зовнішнього ринку, так і для внутрішніх споживачів рекреаційного і туристичного продукту з метою формування іміджу України як держави, сприятливої для рекреації і туризму, підвищення соціального сприйняття функціонування галузі місцевим населенням, збереження традиційних для українців гостинності і доброзичливого ставлення до приїжджих - вітчизняних та іноземних рекреантів і туристів (складові - маркетингова та рекламна діяльність, інформаційно-довідкова діяльність, розробка іміджевої рекреаційно-туристичної стратегії).

У зв'язку із швидкими темпами розвитку міжнародного (зовнішнього), іноземного, внутрішнього, пригодницького, круїзного, екологічного, культурно-пізнавального, рекреаційного та інших видів туризму, вважаємо, що статистичні показники, які відображають туристичну галузь, доцільно було б виділити у окремому групі. Необхідною є розробка адекватної системи показників статистичного обліку рекреаційно-туристичної діяльності як в межах національної економіки, так і в розрізі адміністративно-територіальних одиниць - регіональних показників. Це, по-перше, створить методологічне та методичне підґрунтя для формування сучасної статистики досліджуваної сфери як для країни в цілому, так і для регіонів рекреаційної спеціалізації; по-друге, становитиме необхідну умову переходу до систематичної науково обґрунтованої і регулярної статистичної оцінки рекреаційно-туристичного продукту, а також ролі і місця галузі та регіонів відповідної спеціалізації в економіці країни; по-третє, принципово змінить обсяги і структуру інформації, що узагальнюється на рівні регіону (держави), і яка необхідна для формування цільових показників регіонального (загальнодержавного) планування і управління рекреаційно-туристичним комплексом.

Що ж стосується областей Карпатського регіону, то головними мотиваційними цінностями для розвитку рекреації та туризму є класичне поєднання природних і культурно-історичних ресурсів, підкріплене етнічною самобутністю його мешканців. Аналіз функціонування господарських суб'єктів галузі засвідчує, що основою для завоювання конкурентних позицій на ринку послуг повинна стати подальша концентрація в регіоні інших важливих ресурсів - матеріально-технічних та фінансових, вкрай необхідних для створення конкурентоспроможного інноваційного рекреаційно-туристичного продукту регіону.

Аналіз структури і динаміки розвитку протягом останніх років різнопрофільних закладів розміщення рекреантів та туристів в регіоні свідчать, що найбільш стабільно розвиваються установи, послуги яких користуються попитом у населення протягом цілого року завдяки своїм якісно-ціновим характеристикам (санаторії, пансіонати з лікуванням, готельні комплекси, сучасні бази відпочинку). Натомість залишаються низькими показники тих закладів, організація діяльності яких не відповідає сучасним вимогам, а також нерентабельних закладів сезонного типу з низьким рівнем сервісу. Через це використання з метою оздоровлення і відпочинкового туризму одних з найбільших та різноманітних в Україні запасів природних рекреаційних ресурсів, якими володіє Карпатський регіон, на сьогодні не можна вважати достатнім.

До того ж, існуюча мережа закладів санаторно-курортного оздоровлення і відпочинку регіону на базі наявних та потенційних запасів природних ресурсів вже тепер може задовольняти удвічі більший попит щодо оздоровлення рекреантів, а найперспективнішими пріоритетними напрямками розвитку внутрішнього і іноземного туризму є, відповідно, курортно-лікувальний, гірськолижний та сільський видові туристичні ринки. Всі вони, однак, потребують підтримки та узгодженого розвитку у рамках всієї індустрії рекреації і туризму.

Тому ситуація, яка склалася в рекреаційно-туристичній сфері регіону, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ, інтенсифікації виробництва регіонального рекреаційно-туристичного

продукту із забезпеченням необхідної його якості, розробки ефективних заходів регіональної політики, реалізації активної маркетингової стратегії, спрямованої на формування позитивного іміджу закладів рекреації і туризму областей регіону задля збільшення на їх терени потоку іноземних та вітчизняних рекреантів і туристів.

Все частіше зростаючий попит на послуги санаторно-курортного лікування, туризму та відпочинку залишається незадоволеним на місцевому ринку областей Карпатського регіону з причин неналежної якості цих послуг та комфортності проживання, поганого сервісу, непрофесійності персоналу, недостатнього використання сучасних методів менеджменту, маркетингу, досягнень інформаційних технологій. Однак серед першопричин такої ситуації одними з головних слід вважати негативні чинники економічного характеру. Тому важливою з точки зору обґрунтування пріоритетності фінансово-інвестиційного серед інших напрямків ресурсного забезпечення рекреаційно-туристичної галузі є забезпечення фінансово-економічної ефективності функціонування суб'єктів рекреаційного господарства та оцінка їх реального економічного внеску в господарський комплекс областей.

Незважаючи на позитивні зрушення в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу областей Карпатського регіону, цей сектор економіки вимагає кардинального і ґрунтовного реформування з метою подолання цілого комплексу проблем, які знаходяться як у суто галузевій, так і дотичних до галузі площинах (економічній, фінансовій, технологічній, екологічній, організаційно-управлінській). Оскільки стратегічні орієнтири реформування господарства Закарпатської області відводять сферам санаторно-курортного лікування, оздоровлення, туризму та відпочинку роль пріоритетних в господарському комплексі регіону, реформування санаторно-курортної галузі вже сьогодні вимагає реалізації наступних заходів (за напрямками), як, зокрема:

- організований туризм (формування на базі основних туристичних центрів, курортів та регіонів відпочинку єдиної системи рекреаційно-туристичних зон області; створення нових туристичних продуктів (туристичної пропозиції) різнопланового тематичного характеру);

- санаторно-курортна сфера (розширення мережі сучасних лікувально-оздоровчих закладів; вивчення існуючих і потенційних можливостей промислового освоєння свердловин мінеральних вод; проведення комплексу природоохоронних заходів);

- короткотривалий відпочинок (аналіз потреб в рекреаційних територіях для кожного з промислових центрів області; облаштування місць масового відпочинку; впорядкування територій, виділених під малі форми приміської рекреації; створення спеціальних краєзнавчих маршрутів);

- готельне господарство (розбудова мережі готелів різного рівня комфортності; проведення робіт з реконструкції, переобладнання і оновлення існуючого готельного фонду області; впровадження міжнародних стандартів якості обслуговування в готельних закладах; проведення сертифікації та ліцензування готельних послуг);

- туристична транспортна інфраструктура (розробка генеральної схеми транспортного забезпечення туристичних маршрутів і об'єктів в ув'язці з міжнародною транспортною мережею; ремонт та облаштування автошляхів; розбудова міжнародних транспортних коридорів та пунктів перетину державного кордону);

- система кадрового забезпечення рекреації і туризму (підготовка кваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристичного комплексу; видання підручників та навчальних посібників з туризму, готельної справи, ресторанного бізнесу);

- маркетингова діяльність, рекламне та інформаційне забезпечення (проведення рекламних та PR-кампаній у вітчизняній і зарубіжній пресі, на радіо і телебаченні з метою формування іміджу регіону як одного з найсприятливіших для розвитку санаторно-курортного лікування, туризму та відпочинку; підготовка, друк і розповсюдження серії рекламно-інформаційних довідників та путівників; створення туристичних сайтів і порталів в мережі Інтернет; удосконалення регіональної статистики туризму).

Однією з головних умов подолання існуючих негативних тенденцій, які склались у галузі, має стати активна, виважена та науково обґрунтована регіональна політика розвитку суб'єктів рекреаційно-туристичного господарювання з урахуванням галузевих та регіональних особливостей цієї сфери економіки. Результати проведених досліджень доводять, що одним з найважливіших інструментів реалізації регіональної політики є, зокрема, відповідні регіональні програми (обласні, місцеві тощо). Регіональна програма розвитку рекреації і туризму є, по суті, узгодженим за ресурсами, виконавцями і термінами реалізації комплексом заходів, спрямованих на створення необхідних правових, фінансових, соціально-економічних, організаційних та інших умов розвитку рекреаційно-туристичної індустрії в регіоні.

Як наголошено у Концепції сталого розвитку Закарпаття [2,с.21] пріоритетними напрямками розвитку туристично-рекреаційного комплексу є:

- оздоровчо-лікувальна діяльність;
- гірськолижний туризм;
- зелений (сільський туризм);

• пізнавальний туризм (пішохідний туризм, екскурсії тощо). Для розвитку вказаних напрямків слід забезпечити:

- формування нових економічних засад галузі на основі різних форм власності;
- вирішення питання підпорядкованості (власності) санаторно-курортних і туристичних закладів;

- зміцнення матеріально-технічної бази комплексу шляхом: модернізації існуючої матеріально-технічної бази закладів; будівництва нових туристично-рекреаційних об'єктів котеджного та модульного типу, які відповідатимуть сучасним стандартам; розширення супутньої інфраструктури на території рекреаційних об'єктів (будівництво басейнів, тенісних кортів, саун тощо);
- ініціювання, розробку та прийняття державної програми поліпшення автошляхів, дорожньо-транспортної, комунікаційної та енергетичної інфраструктури;
- створення рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу;
- розширення лікувальних послуг, впровадження нових міжнародних видів послуг, пошук нових методів використання унікальних природних лікувальних факторів;
- мікрокредитування господарів садіб зеленого туризму з метою доведення останніх до сучасних стандартів;
- ініціювання прийняття законодавства та розробку комплексу заходів, які спрощують перетин кордону особам, які направляються на оздоровлення та відпочинок;
- створення в пунктах пропуску через кордон відповідної інфраструктури для обслуговування рекреантів (туристів);
- вдосконалення та розробку нових туристичних маршрутів, які б більш повно розкривали історико-архітектурний та культурний потенціал краю;
- створення спеціалізованої структури (мережі) залучення рекреантів (туристів);
- формування дієздатної аварійно-рятувальної служби;
- санітарне упорядкування територій населених пунктів рекреаційних зон;
- підготовку працівників сфери рекреації та підвищення їх професійного рівня, вивчення іноземних мов;
- розширення виробництва продукції із застосуванням символіки Закарпаття.

ВИСНОВКИ

Закарпаття вважається одним із найбільш екологічно чистих регіонів країни, володіє багатьма природно-рекреаційними ресурсами, має надзвичайно сприятливі умови для розвитку практично всіх напрямів туризму і оздоровлення людей. Мальовнича природа краю, сприятливі кліматичні умови для відпочинку, наявність термальних і мінеральних лікувальних вод створюють реальні можливості для перетворення рекреаційної галузі в одну з провідних в регіоні.

На перспективу постає завдання раціонального освоєння наявного рекреаційного потенціалу Закарпатської області та розбудови рекреаційно-туристичної галузі. Разом з тим, Закарпаття через низку специфічних умов (особливе географічне розташування, широкий перелік природних рекреаційних ресурсів, відносно розвинута інфраструктура) потенційно може бути задіяне в усі фактори попиту просторового плану, а саме міжнародний ринок (в першу чергу сусідніх держав), національний ринок України та регіональний місцевий рекреаційно-туристичний ринок.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економіка аграрного сектору: навч. пос. / Збарський В.К., Лендел М.А., Мацибора В.І., Чалий А.А.; за ред. чл.-кор. НААН, професора М.А. Лендела. – К.: НУБіП України, 2009. – 410 с.
2. Концепція сталого розвитку Закарпаття / Закарпатська обласна державна адміністрація. – Ужгород: Поліграфцентр, 2004. – 40 с.
3. Лендел М.А. Регіон в системі прикордонного співробітництва: Монографія / М.А. Лендел, П.Ю. Студеняк. – Ужгород: Карпати, 2009. – 472 с.
4. Рутинський М.Й. Сільський туризм: Навч. пос. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271 с.

Одержано 12.02.2013р.